

STRUKTURIRANOST IDEOLOŠKIH OPREDJELJENJA GRAĐANA

Ivan RIMAC, Zagreb

Sažetak

Analiza strukturiranosti političkog pozicioniranja građana izvršena je samopozicioniranjem na skali lijevo–desno te usporedbom sa mjerama religioznosti i prihvaćanja uloge države u preraspodjeli društvenog proizvoda (ekonomsko određenje dimenzije lijevo–desno). Analiza dimenzionalnosti indikatora socijalne uloge države pokazuje da ne postoji strukturiranost stavova o tom problemu, dok analiza religioznosti definira jasnu jednofaktorsku strukturu. Usporedba samopozicioniranja na skali lijevo–desno i faktora religioznosti ukazuje da postoji slaba, ali statistički ipak značajna povezanost, što upućuje na slabu strukturiranost političkih stavova pretežno tradicionalnog sustava vrijednosti. Povezanost pozicioniranja na skali lijevo–desno sa stranačkim preferencijama navodi na sličan zaključak o relativno niskom nivou političke informiranosti građanstva.

Ključne riječi: ideologija, politika, informiranost, religioznost, građani

Od svog nastanka, termini političke ljevice i političke desnice predstavljaju, uz termine konzervativno i radikalno, te termin liberalno osnovne odrednice opisa političkih pozicija pojedinaca i stranaka. Povijesno smještanje u parlamentarne klupe prve francuske legislature poslije Revolucije 1789. nije moglo održati i tadašnje značenje shvaćanja radikalnog (zastupnici lijevo od govornika) i konzervativnog (zastupnici desno od govornika) te se ono mijenjalo kroz stoljeća u skladu s razvojem političkih ideja zadobivajući različite sadržaje sukladno specifičnim prilikama u pojedinim zemljama i političkim sustavima.

Prema Rokeachu jednodimenzionalni pristup političkim stavovima po kojem je na jednom kraju lijeva politička orijentacija, a na drugom desna, boluje od niza nedostataka među kojima svakako treba izdvojiti činjenicu da su kategorije relativne i vezane za trenutnu političku situaciju, a njihov sadržaj vezan za povijesni razvoj konkretnog političkog sustava i kulture, te da se u ocjeni često miješaju stilističke i ideološke komponente, pa se autoritarnost vrlo često svrstava u indikatore desne političke opcije.¹ Drugi autori kao što su Adorno i suradnici

¹ ROKEACH, M. (1973.) *The Nature of Human Values*, The Free Press, New York.

ci, McClosky ili Wilson dokazuju da je povezanost temperamentalnih crta kao što su autoritarnost, etnocentričnost, fašizam, predrasude i sl. svojstvena desnim političkim ideologijama.²

Sociološka analiza smješta pozicioniranje na lijevo i desno, u teorijske okvire teorije moderniteta. Dominantno određenje značenju lijeve i desne političke pozicije pod velikim je utjecajem Marxove socijalne filozofije, gdje je ljeвица karakterizirana zalaganjem za socijalističke i komunističke ideje društvene preraspodjele materijalnih dobara. Socijalistička i komunistička orijentacija razlikovale su se u radikalnosti zahvata u postojeći politički sustav, tj. u strategijama preraspodjele – blažoj koja se zalaže za preraspodjelu profita, i radikalnijoj koja se zalaže za preraspodjelu sredstava za proizvodnju i privatnog vlasništva općenito. Desna se politička opcija postavlja kao konzervativna na ovakve lijeve zahtjeve, a odričući potrebu i prava države da intervenira u uspostavljene odnose posjedovanja materijalnih dobara.

Iako se može govoriti o zajedničkom vrijednosnom određenju ovako neodređenih pojmova kao što su ljeвица i desnica, postoje i značajne varijacije nastale ponajprije zbog različitosti političkih sustava u razdoblju iza Drugog svjetskog rata. Iskustvo socijalizma s nerealnim ekonomskim kategorijama u kojima ubiranje poreza ne predstavlja realnu osnovicu za odmjeravanje mogućih beneficija socijalne države, jer te blagodati ne ovise o visini odricanja od zarade iskazanima kroz plaćanje poreza, dovodi do poremećaja shvaćanja kauzalnosti ekonomskog modela preraspodjele društvenog proizvoda kroz mehanizme državne regulacije. Dodatno zamagljenje osnovne ekonomske logike preraspodjele predstavlja nepostojanje realnog političkog natjecanja u vidu višestranačkih izbora, te stoga ne postoji niti jača edukativna uloga političkih kampanja koje bi trebale kroz ponudu političkih programa ukazati na moguće modele političkog upravljanja. I treći ne manje važan razlog odstupanja od osnovne odrednice političke ljevice i desnice predstavlja eksplicitna ili implicitna zabrana religije i religijskog izjašnjavanja. Stoga se u tranzicijskim zemljama može u većoj mjeri očekivati nepoznavanje osnovnih termina lijevo i desno te znatniji otklon prema određenju religiozno-nereligiozno.

S druge strane u zemljama zapadne Europe postoje suprotne tendencije. Iskustvo socijalnih država organiziranih kao »države blagostanja« (Welfare State), promovirano dugom vladavinom socijalista u najbogatijim zemljama zapadne Europe (ponajprije Švedskoj, a nešto kasnije i u Njemačkoj), dalo je poimanju opcija lijevo i desno izrazitu ekonomsku dimenziju, koja pokazuje, zasnivajući se na kalvinističkoj radnoj etici, da je moguće unutar istih sistemskih uvjeta po-

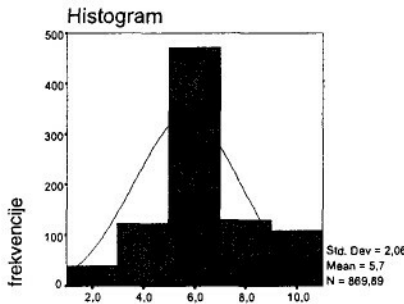
² ADORNO, T.W., FRENKEL-BRUNSWICK, E., LEVINSON, D.J., SANFORD, R.N. (1950.) *The Authoritarian Personality*, Harper and Row, New York; McCLOSKEY, H. (1958.) *Conservatism and Personality*, American Political Science Review, Vol. 52, 27–45. WILSON, G.D. (1973.) *The Psychology of Conservatism*, Academic Press, London.

stiči dobrobit mnogih (*svih*) uz uvjete veće preraspodjele profita. Dojam neograničenih mogućnosti ovakvog modela promoviran je i idejom da je moguća organizacija društva u kojoj će biti stvarane vrijednosti za bogaćenje svih, te da bogaćenje jednih nije ujedno siromašenje drugih. Ovu radikalno utopističku ideju poticalo je i pomicanje težišta stvaranja profita iz zone rada u zonu iskorištavanja sirovina, što je eksploataciju lociralo u zemlje Trećeg svijeta uz istovremeno stvaranje iluzije da je moguća proizvodnja u kojoj se baš svi bogate. Drugi važan korak pri promjeni poimanja termina lijevo i desno predstavlja vrlo izražena sekularizacija društava zapadne demokracije, u kojima sve više religioznost predstavlja akt privatnosti i osobne odluke koja ima minimalan utjecaj na sferu politike ili rada. Stoga se vrijednosti religijskog opredjeljenja sve manje povezuju s lijevim i desnim političkim opcijama, već čine samostalnu dimenziju vrijednosnog određenja pojedinaca nezavisnu od političkih i drugih društvenih stavova.

Istraživanja stranačkog prostora u Hrvatskoj nakon 1990. bila su također usredotočena na utvrđivanje jedne ili više dimenzija po kojima se stranke mogu razlikovati. U svim radovima kao jedna od polazišnih dimenzija spominje se dimenzija lijevo–desno³, bez jasnijeg problematiziranja što stvarno ispitanici ili procjenitelji podrazumijevaju pod političkom ljevicom i političkom desnicom.

Cilj je ovog rada bio ispitati u kojoj mjeri je procjena ispitanika da inkliniraju lijevoj ili desnoj političkoj opciji uvjetovana njihovim stavovima.

Slika 1. Razdioba rezultata samoprocjene ispitanika na skali lijevo–desno (ukupno 10 stupnjeva)

³ LAMZA, V., MILAS, G., RIHTAR, S. i Rimac, I. (1993) Javno mnijenje Hrvatske /svibanj 93., Stavovi o Hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima, Zagreb: IPDI; MILAS, G., (1992) Mišljenje javnosti o hrvatskim političarima i političkim strankama kao pokazatelj dimenzionalnosti i prirode hrvatskog političkog prostora, *Društvena istraživanja* 2/1 (2): 245–264; ŠIBER, I., (1993) Structuring the Croatian Party Scene, *CPSR*, 2 (2): 111–129; MILAS, G., RIMAC, I., (1994.) Model hrvatskog političkog prostora dimenzioniran stavovima glasača, *Revija za sociologiju*, 25(1–2), 11–22; BULAT, N., ŠTRELOV, D., (1995.a) Dimenzije hrvatskog političkog prostora i izborni učinci, u: VRCAN, S., LALIĆ, D., BULAT, N., ŠTRELOV, D., *Pohod na glasače: Izbori u Hrvatskoj 1990.–1993.*, Puls, Split.

Analiza distribucije rezultata ukazuje na tendenciju ispitanika k smještanju u sredinu skale, što potvrđuje i aritmetička sredina rezultata od 5.7 na skali od 1 do 10 što se može smatrati gotovo idealnom sredinom skale. Postoji tek neznatno veća zastupljenost ekstremno desnih političkih pozicija, tj. nešto smanjena zastupljenost ekstremno lijevih. Po svim karakteristikama distribucija odgovora ukazuje na jednodimenzionalnost u ocjenjivanju i na nepostojanje polariziranosti u stavovima.

Analiza strukturiranja samoprocjene lijevo-desno

Pokušaj razlaganja osnovnih odrednica samoprocjene osobne političke opcije izvršen je na osnovi tri instrumenta koja smo smatrali indikativnim za ukupnu procjenu političkog pozicioniranja na ovoj dimenziji: skale opredjeljenja na lijevo i desno preuzete iz World Value Survey koja ukazuje na ekonomsko određenje ovih opcija, ad hoc skrojene skale religioznosti koja se sastojala od više čestica koje propituju ispitanikovo samopoimanje religioznosti, učestalost molitve i odlazaka u crkvu i na kraju preferencijom stranaka.

Skala ekonomske lijeve i desne opcije

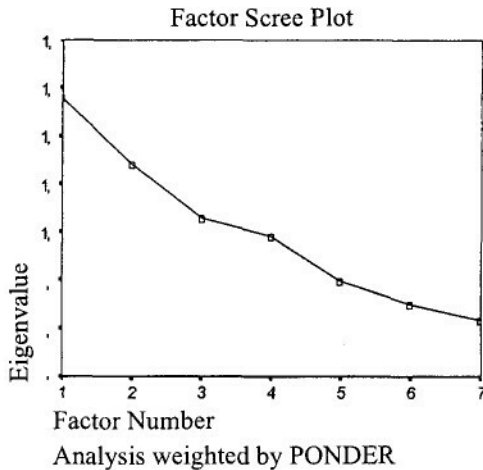
Prilog 1. Skala ekonomskog određenja lijeve i desne političke opcije

Voljeli bismo čuti Vaše mišljenje o različitim temama. Na ovoj skali 1 znači da se u potpunosti slažete sa stavom na lijevoj strani; 5 znači da se u potpunosti slažete sa stavom na desnoj strani. Ako vaši stavovi padaju negdje između, recite odgovarajući broj između 1 i 5.

treba smanjiti razlike u plaćama kako bi svi imali podjednako	1	2	3	4	5	treba povećati razlike u plaćama kako bismo potakli zalaganje pojedinaca
valja jačati privatno vlasništvo	1	2	3	4	5	valja jačati državno vlasništvo
država bi trebala preuzeti veću odgovornost za zbrinjavanje građana	1	2	3	4	5	građani bi se morali sami brinuti o sebi, a ne čekati pomoć države
konkurencija je dobra, ona potiče ljude da marljivo rade i da razvijaju nove ideje	1	2	3	4	5	konkurencija je štetna, ona izvlači ono najgore iz ljudi
dugoročno gledano, marljiv rad obično donosi bolji život	1	2	3	4	5	marljiv rad uglavnom ne donosi uspjeh – to je više stvar sreće i dobrih veza
ljudi se mogu obogatiti samo na račun drugih	1	2	3	4	5	bogatstvo se može povećavati tako da ga bude dovoljno za sve
nezaposleni bi trebali prihvatiti svaki ponudeni posao ili izgubiti sve povlastice	1	2	3	4	5	nezaposleni bi trebali imati pravo odbiti posao koji ne žele

Nastojanja da se navedena skala opiše jedinstvenom dimenzijom lijevo–desno polazila su od pretpostavke da sve navedene čestice mjere u osnovi isti ishodišni stav koji opisuje sklonost ispitanika prema preraspodjeli društvenog dohotka. Postupak faktorske analize⁴ pokazao je, međutim, potpuno nerazumijevanje ovog problema od strane naših ispitanika, tako da se nameće zaključak da navedena skala ne mjeri nikakvu koherentnu strukturu koja bi generirala međusobno slične odgovore na postavljena pitanja. Najbolje potkrepljenje takvom stavu predstavlja potpuno linearna krivulja veličine ekstrahiranih faktora (*scree plot*) koja ne daje nikakvog osnova za nadanje da iza odgovora na postavljena pitanja postoji koherentna vrijednosna struktura.

Slika 2. Scree plot karakterističnih vrijednosti čestica skale ekonomskog lijevo i desno

Dodatna potvrda ovako rigoroznom zaključku leži u svega 13,9 posto zdrave varijance objašnjene prvim zajedničkim faktorom.

Stoga se može zaključiti da mjera ekonomskog određenja pojmova lijevo i desno nije primjerena za opise političkih opcija u Hrvatskoj u ovom trenutku.

Skala stupnja religioznosti

Identičnim postupkom faktorske analize utvrđena je mjera stupnja religioznosti koja bi mogla biti uzrokom da više varijabli kovarira u istom smjeru. U

⁴ FULGOSI, A. (1979.) Faktorska analiza, Školska knjiga, Zagreb.

analizu su uključene sljedeće mjere: samoprocjena mjesta koje zauzima religija u životu ispitanika, stupanj osobnog angažiranja u doživljavanju vjere, čestina samostalne molitve, čestina molitve s obitelji, procjena važnosti Boga u životu ispitanika i procjena čestine odlazaka na vjerske obrede. Prvi faktor objašnjavao je 49,6 posto ukupne zdrave varijance i po svim kriterijima ekstrakcije faktora moglo bi se govoriti o jednodimenzionalnom generatoru varijabiliteta u tim varijablama.

Tablica 1. Faktorska struktura mjera religioznosti

	faktor religioznosti
samoprocjena mjesta koje zauzima religija u životu ispitanika	0,802
stupanj osobnog angažiranja u doživljavanju vjere ⁵	-0,679
čestina samostalne molitve	-0,585
čestina molitve s obitelji	0,545
procjena važnosti Boga u životu ispitanika	0,834
procjena čestine odlazaka na vjerske obrede	0,733

Korelativna vezanost faktorske mjere religioznosti sa samoprocjenom na skali lijevo–desno iznosi 0,259 i predstavlja statistički značajnu povezanost na granici između umjerene i slabe veze. Što upućuje na djelomičnu uvjetovanost samoprocjena na skali lijevo–desno religioznošću.

Stranačke preferencije

Provjera povezanosti preferencija političkih stranaka sa samoprocjenom na skali lijevo–desno predstavljala je mjeru koja nam kazuje u kojoj mjeri su ispitanici iz opće populacije skloni svoja stranačka opredjeljenja zasnovati na navedenoj ideologijskoj dimenziji. Pretpostavili smo da je deklarativna svrstanost pojedinih stranaka na lijevu ili desnu političku poziciju, te koalicijsko dogovaranje među strankama moglo utjecati na samoprocjene ispitanika u tom smjeru da sebe svrstavaju što bliže poziciji stranke koju preferiraju. S druge strane relativno slaba povezanost političkog samopozicioniranja i stranačkih preferencija ukazivala bi na relativnu dominaciju neideoloških faktora kao što su osobne karakteristike kandidata i sl. na preferenciju političkih stranaka.

⁵ Varijable s negativnim projekcijama na faktor u istraživanju su korištene u obrnutom skaliranju, tako da više vrijednosti odgovora indiciraju niži stupanj religioznosti što se odrazilo na njihovu negativnu koreliranost sa zajedničkim faktorom.

Tablica 2. Procjena političke pozicije stranaka na osnovi samoprocjene njihovih poklonika⁶

	Apriorno razvrstavanje	Lijevo–Desno ⁷
ASH	12	
DA	4	
HDZ	3	6,80
HKDU	2	6,20
HND	6	
HNS	6	4,74
HSBS	4	
HSLŠ	7	4,71
HSP	1	6,88
HSP 1861	1	
HSS	5	4,86
IDF	4	
IDS	10	4,35
PGS	4	
RDS	4	
SDP	11	4,26
SDU	12	
SNS	12	
Zeleni ⁸		4,67
Kršćanska		4,88

Provjera utjecaja na ukupno pozicioniranje pojedinaca izvršena je postupkom regresijskog svrstavanja nominalnih kategorija. Svaka stranka opisana je prosjekom na skali lijevo–desno onih ispitanika koji preferiraju tu skalu, te je razvrstavanje uspoređeno s očekivanjima u pogledu procjene stranačkih pozicija.

Iz tablice 2 vidljivo je da uz manja odstupanja ispitanici jasno lociraju pozicije stranaka svojim samoprocjenama. Uspostavimo li korelativno vezu između samoprocjene lijevo–desno za pojedinca i apriornog razvrstavanja stranaka dobivamo korelaciju od 0.351, što ukazuje na zasnovanost političkih preferencija i na ideološkim kriterijima.

⁶ Iz tablice su izostavljeni prosjeci stranaka čiji simpatizeri nisu bili dovoljno zastupljeni u uzorku.

⁷ Manji prosjeci predstavljaju opciju koja je više lijevo, a veći opciju koja je više desno. Prosjeci za stranke koje su bile podzastupljene u uzorku nisu navedeni.

⁸ Stranke Zeleni i Kršćanska uvrštene su kao slobodni odgovori ispitanika.

Zaključna razmatranja

Sumirajući nalaze ove analize možemo zaključiti da je zasnovanost stranačkih preferencija građanstva na ideološkom razvrstavanju relativno malena, ali ipak vidljiva. Ako prihvatimo tezu koju je iznio F. U. Pappi⁷, kako je upotreba kategorija kao što su lijevo, desno ili centar svojevrsni oblik razvrstavanja stranaka kako bi se pojednostavnila situacija u procjeni političkih preferencija, valja reći da je upotreba skale lijevo–desno svojevrsni mehanizam redukcije kompleksnosti političkih opcija. Prema Pappiju, upotreba ovakve prečice u rasuđivanju uvjetovana je podudarnošću s kategorizacijama koje koriste masovni mediji u priopćavanju političkih pozicija stranaka i kandidata javnosti.

Stoga je za očekivati da je u Hrvatskoj, zbog relativno kratkog razdoblja demokratskih nadmetanja za vlast, ovaj mehanizam još relativno slabo razvijen, te da barem djelomično počiva na kategorizacijama naslijeđenim iz prethodnog političkog sustava. Stoga je nalaz o korelativnoj povezanosti osi lijevo–desno s religioznošću očekivan. S druge strane, nestrukturirani odgovori na skali stavova prema ekonomskoj preraspodjeli društvenog proizvoda ukazuju na još uvijek nesazrele stavove i znanja o ulozi ubiranja poreza.

Stoga je tranzicijski karakter hrvatskog društva opisan u prvom redu tradicionalnim sustavom vrijednosti, a ne modernom koja će svoj puni zamah dobiti najvjerojatnije tek nakon oporavka od ratnih razaranja i izliječenja psihičkih trauma koje je rat proizveo.

Summary

STRUCTURE OF THE IDEOLOGICAL COMMITMENT OF THE CITIZENS

Ivan RIMAC, Zagreb

Structural analysis of the political position of the citizens, was done by self-perception on a left-right scale, and by comparison with measurements of religiosity and acceptance of the state's role in the distribution of national income (it is an economical disposition of left-right dimension). Analysis of the dimensionality of social role of the state indicators, shows us that there is no structure of attitudes toward this problem, but analysis of religiosity defines a clearly one-factor structure. In comparison with self-positioning on a left-right scale and with factor of religiosity, we found that a significant correlation exists, which shows a weak structure of political attitudes, predominantly a traditional value system. The connection of self-perceptions with preference for political parties leads us to the same conclusion of the citizen's relatively low level of political information.

Key-words: ideology, policy, informations, religiosity, citizens

⁷ PAPPI, F. U. (1996.) *Political Behavior: Reasoning Voters and Multi-party Systems*, u: GODIN, R.E., KLINGEMANN, H. (ed.), *A New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford.